

Het Laantje van Middelharnis

Door: J.C. Both

Inleiding

De oudste afbeelding die wij van Middelharnis kennen is het vermaarde 'Laantje van Middelharnis'. Dat Middelharnis eens model heeft gestaan voor een van de belangrijkste kunstwerken ter wereld wordt door de inwoners eigenlijk niet zozeer gerealiseerd. De meeste mensen hebben een reproductie van het schilderij in hun huiskamer hangen, daar het een duidelijk beeld geeft van het zeventiende-eeuwse Middelharnis, en niet omdat het zo'n bekend meesterwerk is. Toch zijn de meeste kunstcritici het er over eens, dat we hier te maken hebben met een werk van bijzonder hoge kunstwaarde. Zo spreekt de ene criticus van een "gedurfde compositie, die de sfeer van het Hollandse landschap goed weergeeft", terwijl een ander meent dat er sprake is van een "autonome compositionele opbouw met gelijktijdig voorkomende verschillende blikrichtingen en perspectieven" en een derde ziet er een "volmaakte synthese van de Nederlandse landschap-schilderkunst" in. Zeker is dat Hobbema meer van zijn schilderij heeft willen maken dan een normale weergave van een Hollands landschap. De compositie is streng symmetrisch, waarbij bovendien de vlakverdeling (drieluik) en dieptewerking bijna te perfect is om als een eenvoudige landschapsimpressie te dienen. Het schilderij is zeer herkenbaar en opvallend. Het is zelfs zo exclusief "dat men het zich altijd zal herinneren als men het eens gezien heeft". Zeker is dat Hobbema (wonende in Amsterdam) hoogstpersoonlijk naar Middelharnis is afgereisd om aldaar zijn absolute meesterwerk op het canvas te creëren. De topografische nauwkeurigheid van het schilderij wordt dan ook alom geroemd.

Hobbema en het Laantje

"Een van de grootste schatten van de National Gallery in Londen, een der meesterwerken van onze nationale schilderschool, een der fraaiste landschappen dat ooit geschilderd is". Zo begon Cornelis Hofstede de Groot zijn artikel in de Nederlandsche Spectator uit 1893. De directie van

het Rijksmuseum te Amsterdam rekt 'Het Laantje van Middelharnis' tot "Het allermooiste landschapschilderij ter wereld". Het werd in 1689 door de Amsterdamse kunstschilder Meindert Hobbema geschilderd. Hobbema zag in 1638 in Amsterdam het levenslicht, waar hij op 31 oktober 1638 werd gedoopt. Het schildertalent van Hobbema werd reeds op jeugdige leeftijd onderkend en als leerling van de beroemde, uit Haarlem afkomstige, Jacob van Ruisdael (1628-1682) bekwaamde de jonge Hobbema zich in de Hollandse landschapschilderkunst. Van Ruisdael en Hobbema voelden niets voor de toentertijd, door veel landschapschilders ingeslagen, Italiaanse richting en keerden deze resoluut de rug toe. Hobbema wordt beschouwd als de laatste oorspronkelijke landschapschilder van het oude Holland. Tijdens zijn leven viel hem, in tegenstelling tot zijn meester, weinig waardering ten deel. Dit had grote financiële problemen tot gevolg. Ook zijn huwelijk in 1668, waarbij Jacob van Ruisdael als zijn getuige optrad, bracht weinig betere perspectieven met zich mee. Zijn vrouw was er ook mede de oorzaak van dat hij op latere leeftijd minder ging schilderen. Om toch brood op de plank te krijgen, hield hij er verschillende bijbaantjes (o.a. wijncontroleur en ijkmeester) op na, iets wat hem in het geheel niet aanstond; hij was tenslotte kunstschilder! Hobbema stierf op een, voor die tijd, respectabele leeftijd van 71 jaar (7 december 1709), maar de omstandigheden waaronder waren verre van rooskleurig. Lang na zijn dood kwamen zijn schilderijen in de bekendheid en werden er hoge prijzen voor betaald. Ondanks een niet omvangrijke collectie schilderijen, waarvan enkele minder goede werken, hangen de meesten in de belangrijkste musea ter wereld.

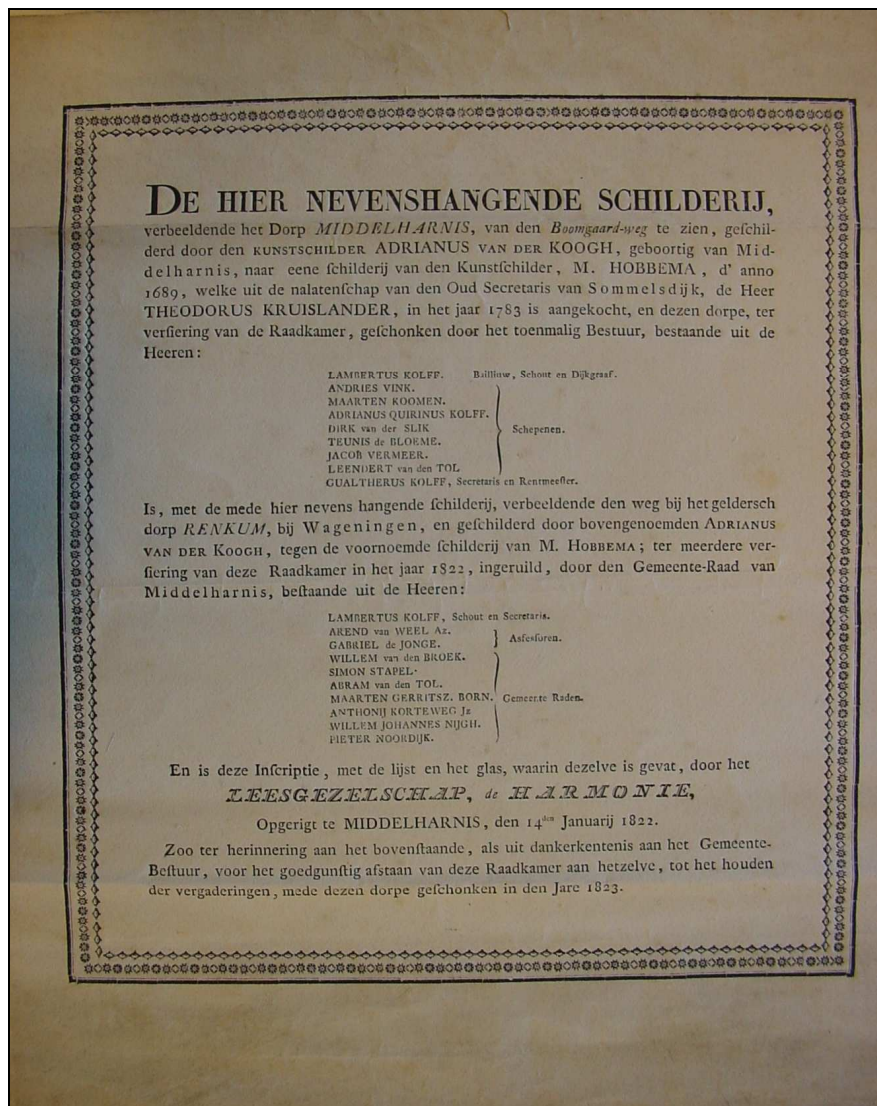
De datering

Op het schilderij komt de naam van de schilder voor met het jaartal, waarin het werd vervaardigd. Het derde cijfer is echter onduidelijk; men kan er uit opmaken 1669 of 1689. Enerzijds waren kunsthistorici van oordeel, dat Hobbema na 1669 niet meer had geschilderd, terwijl men anderzijds de overtuiging had, dat het stuk uit een latere periode en dus van 1689 moest zijn. Burgemeester Ulbo J. Mijs bracht eind negentiende eeuw duidelijkheid in deze zaak. Hij dook het archief in en ontdekte daar onder meer, dat de op het schilderij voorkomende essenbomen in 1664 waren geplant (ze waren betaald uit de opbrengst van de plaatselijke visafslag). In vijf jaar konden ze niet zo hoog opgeschoten zijn, wat reeds wees op 1689. Het allerbeslissendste was echter het vuurbaken, rechts tussen de bomen en naast de meestoof. In 1682 werd het op de aangegeven plaats opgericht; voor die tijd had er nooit een gestaan. Hierdoor werd het bewijs geleverd, dat het jaartal 1689 moest zijn. We hebben hier dan ook te maken met een van de laatste schilderijen van Hobbema ('De Watermolen' dateert uit 1690) welke hij twintig jaren na alle overige gedateerde werken heeft geschilderd; hij was toen reeds 51 jaar.

De aankoop van het schilderij

In wiens opdracht Hobbema 'Het Laantje' vervaardigde is niet duidelijk. We komen de naam van het schilderij het eerst tegen op de inboedellijst van Theodorus Kruislander, oud-secretaris van Sommelsdijk. Na diens overlijden op 21 mei 1782 werd er tussen 15 en 22 oktober 1782 een openbare verkoping gehouden van al zijn bezittingen. Theodorus Kruislander was een vermogend man, zoals uit zijn omvangrijke inboedellijst (aanwezig in het rechterlijk archief van Sommelsdijk) moge blijken. Hij bewoonde een dubbel huis en bezat daarnaast nog een hoeveelheid onroerend goed. Zijn huis - thans Voorstraat 31-33 te Sommelsdijk - hing vol met schilderijen, waarvan 13 in de woonkamer, zes in de benedenslaapkamer, 17 in de boven-voorkamer en acht in de achterkamer (+ drie portretten). Ten tijde van de verkoping werden alle voorwerpen genummerd en omschreven in een gedrukte catalogus, welke helaas zoek is geraakt. Wel bevindt zich in het rechterlijk archief een protocol, waarin alle prijzen en namen van kopers genoteerd staan. Het probleem is dus: wie kocht wat? Er waren 600 boeken,

50 schilderijen en 113 prenten en kaarten aanwezig. De totale verkoop bracht een bedrag op van 2.400 gulden en 18 stuivers. Het duurste schilderij, nr. 31 van 25 gulden en 10 stuivers, werd verkocht aan Lambertus Kolff de toenmalige baljuw, schout en dijkgraaf van Middelharnis. Met een naar aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid was dit schilderij 'Het Laantje van Middelharnis', dat daarna een plaats kreeg toebedeeld in de schepenenkamer van het raadhuis.

De verkwanseling van het schilderij

Daar bleef het hangen, totdat de vroede vaderen uit 1822 het besluit hadden opgevat het originele 'Laantje' te ruilen tegen een nageschilderd stuk alsmede het schilderij 'De weg bij Renkum', beiden geschilderd door de, in Middelharnis geboren, schilder Adrianus van der Koogh (1796-1831). Hier volgt een passage uit de raadsnotulen van 8 mei 1822:

"Den Schout berigt, dat hij, met Concurrentie en overleg van eenige Leden der Vergadering, met den Kunstschilder Adrianus van der Koogh te Dordrecht onlangs in onderhandeling zijnde geraakt over het afstaan van een Oude Schilderij van Hobbema, verbeeldende dit Dorp van de Landzijde, hetgeen in het jaar 1783 door de toenmalige plaatselijke regeering aan het Dorp ter Versiering der Raadkamer is vereerd, tegen een fraaij Schilderstuk van voorn(oemde) Van der Koogh, verbeeldende een verrukkelijk Geldersch Landgezicht, en voorzien van een Kostbaare vergulde Lijst, alsmede een door hem te maken Copie van het voorn. Stuk van Hobbema terzelfde grootte en in dito Lijst, in zoover, dat onder goedkeuring der Vergadering, die

vermengeling alzo genoegzaam was geaccordeerd, verzoekende mitsdien daaromtrent het goedvinden der verdere Leden der Vergadering te verneemen. Waarop te zamen gevelibereerd zijnde, en begreepen, dat zodanige twee Nieuwe Schone Stukken de Raadkamer niet minder zouden vercierien, **en daarvan het eene evenzeer het Dorp verbeelden**; is goedgevonden en verstaan dezerzijds in vermelde vermengeling genoegen te neemen, en de Schout verzogt den Schilder Van der Koogh daarvan kennis te geven”.

Het vorenstaande is het relaas van de grootste blunder, die het gemeentebestuur van Middelharnis tot op heden heeft gemaakt. Men kan het hen evenwel niet kwalijk nemen, daar het schilderij veertig jaar eerder voor een schijntje werd aangekocht door de schout Lambertus Kolff. Deze Lambertus Kolff was nota-bene reeds op 19-jarige leeftijd benoemd tot schout van Middelharnis, een ambt dat hij tot zijn dood (54 jaar later) vervulde. Hij heeft dus niet alleen het schilderij gekocht, maar was ook degene die het schilderij ruilde tegen maar liefst twee andere ‘fraaie’ schilderijen. De twee schilderijen van Adrianus van der Koogh zijn op zich niet slecht, maar zij bezitten weinig kunstwaarde. Gedurende vele jaren heeft tussen de twee geruilde schilderijen een inscriptie gehangen, die deze ‘goede’ ruil nog eens onderstreepte. Deze inscriptie was aangeboden door het, op 14 januari 1822 opgerichte, leesgezelschap ‘De Harmonie’, dit: “Zoo ter herinnering aan het bovenstaande, als uit dankerkentenis aan het Gemeente-Bestuur, voor het goedgunstig afstaan van deze Raadkamer aan hetzelfde, tot het houden der vergaderingen, mede dezen dorpe geschonken in den Jare 1823”. Op de scriptie staan alle namen van het toenmalige dorpsbestuur vermeld. Op een gegeven moment kon een zekere bestuurder dit penibele document niet langer meer onder ogen zien en verdween het stuk in het archief. Ook op de achterzijde van de twee geruilde schilderijen treft men heden ten dage nog steeds zo’n inscriptie aan.

De verdere rondzwervingen van het schilderij

Wat er na deze ruil met ‘Het Laantje’ gebeurde is niet geheel duidelijk. Op een gegeven moment verkeerde het in het bezit van een zekere Mr. Galli, waarna het in 1828 in Edinburg voor fl. 2,457,- en kort daarop in Londen voor fl. 9.600,- werd doorverkocht. In 1871 ging het schilderij als onderdeel van de gehele collectie van Sir Robert Peel in het bezit van de Engelse natie over, die Hobbema’s meesterwerk aan het eind van de vorige eeuw zelfs nog niet voor een kwart miljoen wilden verkopen. Men bezorgde ‘Het Laantje’ een plaats in de National Gallery in Londen, waar het nu nog te bewonderen is. Zij behelst thans een onschatbare waarde van enkele tientallen miljoenen.

De afbeelding van Middelharnis

Op het schilderij zien we rechts een kweker bezig met het snoeien van jonge boompjes (Boomgaardweg). In Middelharnis en Sommelsdijk was in die tijd een levendige handel in jonge vruchtboompjes, die naar de overkant geëxporteerd werden. Links zien we dan ook een klein bos met dergelijke boompjes. De heer L. Oomes ziet in het schilderij een symbolische boodschap. Hij schreef in het Algemeen Dagblad van 4 juli 1991 het volgende: “Zo lijkt er een opzettelijke tegenstelling te zijn tussen het wilde bos links van de weg en de steriele boompjes in de kwekerij rechts. Maar het probleem met symbolische interpretaties is, dat je er heel verschillende tegelijk kunt bedenken. Dat geldt ook hier. De boomkweker is aan het werk. Hij is bezig de boompjes te veranderen, in model te snoeien of te veredelen met takken van betere soorten, waar mooiere bloemen of betere vruchten aan komen. De kaalgesnoeide bomen in het midden zijn ook door mensenhanden gevormd. Zijn die mishandelde bomen niet bedoeld als commentaar op het werk van de kweker? Dat zijn inspanning toch alleen maar leidt tot lelijke, kale bomen? Het wonder is natuurlijk dat wij die kale bomen op het schilderij juist prachtig vinden. En waarschijnlijk vond Hobbema dat ook en wilde hij er juist op wijzen dat de mens de natuur moet bedwingen en veredelen. Of alle menselijk streven is ijdel of

de mens moet zijn aardse natuur bedwingen. In beide gevallen zou het schilderij met zijn bomen niet alleen visueel, maar ook symbolisch de weg wijzen naar boven. Weg van het aardse, naar de hemel.”

Wat Hobbema nou werkelijk met zijn schilderij voor ogen had zal men waarschijnlijk nooit te weten komen.

Rechts staat een meestoof, waarin de wortels van de meekrapplant werden fijngemalen tot poeder. Van dit poeder werd een rode verfstof gemaakt, waarmee men textiel beschilderde. Toevalliger wijze (?) staan er vóór de meestoof een man en een vrouw met elkaar te keuvelen. Letten we op de kleding van deze twee personen, dan zien we dat de man een rood hemd en de vrouw een rode rok draagt. Deze kledingstukken zijn rood geverfd met de rode verfstof afkomstig uit ... de meestoof. Het water nabij de meestoof wordt nog steeds de Stoofkreek genoemd. Een jager met zijn patrijshond komt ons op de modderige weg tegemoet lopen. We zien op de voorgrond bochtige karrensporen, die de jager lijken te ontwijken. In de verte richting het dorp zien we meerdere personen wandelen. Links van de weg ligt het dorpje Middelhamnis. De

kerk, en met name de toren, overheerst in de omgeving. Wat mist de hedendaagse toren toch de fraaie peervormige spits, die oorspronkelijk de toren sierde en er in 1811 op last van de Franse

bezetters is afgehaald. De toren was een markant punt waarop de reiziger zich kon oriënteren. Het kerkgebouw lag grotendeels verscholen achter de op het kerkhof staande essen en iepenbomen. Ook zien we het spitsje van het raadhuis (1639) en links herkennen we het 'grote huys'. Dit huis stond aan de Ring op de plaats waar nu de brandweerkazerne staat. Het pand is in 1910 onder de slopershamer verdwenen. Vóór de kerk zien we een boerderij met een trapgevel. Deze boerderij stond ongeveer op de plaats waar thans het voormalige postkantoor staat.

Het schilderij heeft op vele mensen indruk gemaakt. Volgens Simon Carmiggelt genoot het schilderij in de Tweede Wereldoorlog een bijzondere belangstelling. Ter illustratie hiervan volgt hier een fragment uit een, in het Parool gepubliceerd, artikel:

“De musea in Londen waren leeg. Men had de schilderijen opgeborgen. Maar elke maand werd een van de schilderijen uit de kelders gehaald en tentoongesteld, omringd door suppoosten die het bij luchtalarm gauw in veiligheid brachten. Toen Hobbema's Laantje te Middelharnis aan de beurt was ging Dr. Lou de Jong vrijwel dagelijks even naar het doek kijken.”

Als reactie gaf Dr. Lou de Jong hierop:

“Dat vrijwel dagelijks is wat overdreven, want zoveel tijd had ik niet, maar ik ben toch menigmaal dit schilderij gaan zien in de maand waarin het was uitgesteld. Je zit er voor dan weg te dromen in herinneringen: dit was Nederland zulk een lucht, een zulk een toren in de verte, zulk een landelijke rust. En dan weer terug naar het werk! 's Avonds was er weer een uitzending van Radio Oranje. Dat is nu vijfendertig jaar geleden. Of het gisteren was.”